

URVÁLKOVÁ, Zuzana: TAJEMSTVÍ ÚSPĚCHU. NĚMECKOJAZYČNÁ KNIŽNICE ALBUM NAKLADATELE IGNÁCE LEOPOLDA KOBRA V ŠIRŠÍCH LITERÁRNÍCH SOUVISLOSTECH. Brno: Host, 2022. 447 s.

Jana Piroščáková

DOI: <https://doi.org/10.31577/slovlit.2023.70.5.13>

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1597-3115>

Ťažiskom výskumu bohemistky Zuzany Urváلكovej sú česko-nemecké literárne vzťahy v 19. storočí. V nateraz ostatnej monografii *Tajemství úspěchu. Německojazyčná knižnice Ignáce Leopolda Kobra* reflektuje edíciu Album-Bibliothek der Originalromane der beliebtesten deutschen Schriftsteller (skrátene ďalej Album) vydávanú jedným z najvýznamnejších českých nakladateľov a knihkupcov Ignácem Leopoldom Koberom (1825 – 1866), ktorý bol okrem iného tiež vydavateľom prvej českej encyklopédie, *Slovníka naučného* (editor František Ladislav Rieger). Album vychádzal v rokoch 1846 až 1861 na báze ročníkov, každý v rozsahu dvadsaťštyri zošitov, v praktickom osmorkovom formáte. (Prehľad titulov jednotlivých ročníkov s uvedením úplných vydavateľských údajov, ktoré sa autorke podarilo skompletizovať, je uvedený v prílohe; nad rámec Albumu prílohu dopĺňa prehľad titulov, ktoré I. L. Kober vydal v edícii *Bibliotéka českých původních románů historických i novověkých z rokov 1855 – 1860*, kde vyšla napríklad Němcovej *Pohorská vesnice*.) Kým prvé ročníky (rad Album für Welt und Leben, 1846 – 1848) priniesli preklady diel anglických, francúzskych a českých autorov do

nemčiny, ďalším ročníkom dominujú pôvodné nemecké tituly (rad Album-Bibliothek freisinniger Originalromane der beliebtesten deutschen Schriftsteller, 1848/1849, a Album-Bibliothek freisinniger Originalromane der beliebtesten deutschen Schriftsteller, 1850 – 1861). Vo formálne ucelenej podobe patrilo Album niekoľko rokov k dominantám knižného trhu nielen v českých krajinách, ale aj v nemeckých krajinách a rakúskej monarchii, kde sa skoro presadil v konkurencii s nemeckojazyčnými nakladateľstvami, ktorých ťažiskom činnosti boli rovnako preklady z cudzích literatúr. V európskom meradle bol pozoruhodným, významným a komerčne dlhodobo úspešným edičným projektom, medzi spisovateľmi, čitateľmi aj nakladateľmi zaznamenal silný ohlas. Aplikujúc na svoj výskum prvok synopticko-pulzačného prístupu k literatúre 19. storočia Dalibora Turečka a Petra Zajaca, ktorý je v monografii zastrešujúcim metodologickým rámcom výkladu, Z. Urváلكová hovorí o ňom ako o „rešpektovanej literárnej udalosti“ (strana 81). (Synopticko-pulzačný model dopĺňa o ďalšie podnety imanentne založených literárnovedných metodológií – napríklad recepcnej estetiky, modelu

literárnej komunikácie Umberta Eca, nadväzuje tiež na práce z okruhu nitrianskej školy, pri žánrovej analýze Albumu vychádza z konceptu žánrovej krajiny Claudia Guilléna.)

Z. Urváľková sa opiera o bohatý archívny a pramenný materiál najmä z korešpondencie a dobovej tlače (väčšinou nemeckej), siaha k cenzúrnym posudkom, policajným správam a iným typom dobových písomností, ktoré sú pre tému relevantné. Pri citovaní v hlavnom texte uvádza preklady do češtiny, v poznámke pod čiarou pôvodné znenie. Jedinou výnimkou z takto poňatého a inak dôsledne dodržaného spôsobu citovania nemeckojazyčných textov je ukážka z Koberovho reklamného prospektu na rok 1860, do ktorého vydavateľ zakomponoval pochvalnú recenziu na Album od Melchiora Meyera uverejnenú v predošlom roku v preslávanom nemeckom časopise *Deutsche Museum*, s cieľom demonštrovať pred čitateľom kvalitu Albumu, a tým ho motivovať, aby uhradil ročné predplatné. (Z. Urváľková v tejto časti ukazuje, ako I. L. Kober použil pozitívnu literárnokritickú recepciu svojej knižnice na jej reklamu.) Ukážka je najskôr zaradená do hlavného textu po nemecky (strany 106-108), potom nasleduje preklad do češtiny (strany 108-109). Pre tento nesystémový postup sa autorka pravdepodobne rozhodla s ohľadom na rozsiahlosť citátu, keďže citovať originál v poznámke pod čiarou by v tomto prípade znamenalo, že poznámka presiahne celú tlačovú stranu, čo je z pohľadu typografie nežiaduce. (Viem si preto predstaviť, že na takomto riešení trval technický redaktor alebo grafik.) Keďže kniha je monografickou prácou a je predpoklad, že bude čítaná lineárne, v prípade tých literárnych diel, ktoré sa v nej objavujú opakovane, návratne a frekventovane, sa mi javí redundantné uvádzať pri každom výskyte aj rok vydania (prípadne u inojazyčných diel český názov), postačovalo by urobiť to pri prvom výskyte alebo tam, kde je konkretizácia roku vydania nejakým spôsobom kontextuálne významná. (Píšem s vedomím, že táto výhrada je fakticky kozmetická. Naopak, jedenkrát v celej knihe autorka spomína *Rukopis kráľovédvorský* a *Rukopis zelenohorský*, a to pod

skratkou RKZ, strana 348, čo je pre bohemistu – a predpokladám, že rovnako pre väčšinu literárnych historikov skúmajúcich 19. storočie v priestore slovanských literatúr – bez problémov dešifrovateľná skratka; uvádzam ju skôr ako úsmevnú výnimku z inak ukážkovo a dôkladne zredigovanej knihy.)

Každú zo siedmich kapitol uzatvára stručné Zhrnutie. Oceňujem spôsob, akým sú tieto časti napísané. Nepôsobia umelo, ako niečo nadbytočné, nie sú súčasťou knihy ako dôsledok formalizovanej štruktúry, ktorých prítomnosť sa od vedeckej publikácie očakáva zvonka, a preto jej treba vyhovieť. S ohľadom na tematickú a faktografickú nasýtenosť monografie – v dobrom slova zmysle materiálovej práce –, v ktorej autorka reflektuje množstvo pridružených, často minuciózných javov a aspektov, vnášajúc nové témy a pohľady a permanentne revidujúc tie staré, v Zhrnutiach užitočne a funkčne „extrahuje“ podstatu danej časti, ktorá by azda mohla po prečítaní kapitoly zaniknúť v záplave ostatných informácií, zhrňa to najdôležitejšie – vlastné výskumné závery. Napríklad v prvej kapitole, ktorá je venovaná životu I. L. Kobera, jeho nakladateľsko-vydavateľskej činnosti a ich dobovej aj novej literárnohistorickej reflexii, Z. Urváľková rezumuje: „Kobrův literárněhistorický obraz českého vlasteneckého nakladatele, jak jej prezentují dějiny české literatury od počátku 20. století (srov. Novák 1936), odpovídá národně filologickému konceptu dějin české literatury, je však v rozporu s faktickým Kobrovým nakladatelským působením ve středoevropském prostoru, jehož přirozeným rysem byla vícejazyčnost vyplývající z mnohonárodnostního uspořádání habsburské monarchie. Němčina byla pro Kobra a jeho současníky plnohodnotným a přirozeným jazykem obchodní a literární komunikace a v mnohonárodnostní rakouské monarchii fungovala jako sprostředkující článek mezi kulturami jiných národností“ (strana 76).

Prvá kapitola predstavuje úvod a kontext k vlastnej téme monografie, ktorou je recepcia Albumu. Nad jej rámec reflektuje autorka v samostatnej, poslednej kapitole knihy Kobrov

610 nemeckojazyčný časopis *Kritische Blätter für Literatur und Kunst*, ktorý vychádzal v rokoch 1857 až 1858. (Jedným z jeho prispievateľov bol aj M. Meyer, autor pochvalnej recenzie, ktorú I. L. Kober zaradil do reklamného prospektu na ročník 1860. Nevybral si teda nestranného recenzenta, ale text pochádzajúci z okruhu svojich spolupracovníkov, čo jeho postup môže diskreditovať, na druhej strane dobrým autoritatívnym zázemím bol v tomto prípade pre vydavateľa jeho zdrojový časopis.) *Kritische Blätter...* sa absenciou beletristických príspevkov a programovo kritickou orientáciou odlišoval od iných dobových po česky a nemecky písaných časopisov. Toto periodikum koncom päťdesiatych rokov 19. storočia aktívne vstúpilo do debát iniciovaných českojazyčnými žurnálmi *Lumír*, *Obrazy života* a *Jason* o realizme v literatúre, čo je funkcia, ktorá autorku zaujíma najviac. Účasť *Kritische Blätter...* v nemeckých programových debatách doteraz spomínali iba germanistické literárnovedné texty a ako upozorňuje Z. Urváľková, „nesporné by jim prináleželo významné miesto v podnetnej monografii Martina Hrdiny *Mezi ideálem a nahou pravdou* (Hrdina 2015), jež zevrubně pojednává o recepci programních debat o realismu v českém a německém literárním kontextu v druhé polovině 19. století“ (strana 339). Svojou kapitolou tak toto biele miesto vo výskume realizmu v českej literatúre sama vypĺňa a robí to prirodzene, vo vzťahu k dramaturgii monografie organicky, totiž v kontexte hlavnej výskumnej témy: dobové diskusie o realizme a názory prezentované na stránkach Kobrovho kritického listu nereflektuje až v samostatnej kapitole, ale už skôr na viacerých miestach svojej knihy, najmä v kapitole venovanej analýze novely Karla Gutzkova *Ein Mädchen aus dem Volke* (pôvodne 1853, vydanie v Albume 1855).

Priestor medzi spomínanými rámecujúcimi kapitolami vypĺňa Z. Urváľková podrobnou analýzou Albumu z hľadiska jeho genézy, organizácie, žánrového a autorského zloženia, postavenia medzi konkurenčnými nemeckými knižnicami a v kontexte domácich vydavateľských projektov (napríklad Kateřiny Jeřábko-

vej), rozoberá príčiny jeho komerčného úspechu počnúc vonkajšími faktormi (cena, úprava, náklad, distribúcia – všetko v kontexte s produkciou paralelných edícií iných vydavateľstiev), k faktorom súvisiacim s čitateľmi (premeny čitateľských návykov, verejné požičovne kníh, distribúcia, predplatné a reklama). V tomto tematickom zábere monografia komunikuje s publikáciami slovenskej historičky knižnej kultúry Ivony Kollárovej, ktoré sú venované vydavateľským aktivitám, knižnému obchodu a cenzúre. Z. Urváľková je však literárna historička. Jej výskum Kobrovho Albumu sa neobmedzuje na jeho popis, kontextuálne ukotvenie v dobovej vydavateľskej praxi či kultúrnohistorické rámce. V prvých troch kapitolách odpovedá na otázku, ktorú pred čitateľa exponuje zadná strana obálky, a síce „jak vydávat německé romány a být v 19. století úspěšným českým nakladatelem“, v nasledujúcich kapitolách ju zaujímajú autori a najmä konkrétne diela Kobrovho Albumu v kontexte „širších literárnych súvislostí“ (napríklad v už spomínanej kapitole venovanej novele K. Gutzkova sleduje jej dobovú recepciu, ale najmä ju – spoločne s novelou Paula de Musseta *La Bavolette*, pôvodne 1850, v Kobrovom Albume 1851 – ukazuje ako pretext pre prózy Boženy Němcovej). Žánrovú skladbu Kobrovej knižnice skúma Z. Urváľková vo vzťahu k dobovej českej beletrii, a to výberovo na príklade žánrového obrazu zo života, ktorý vníma ako priesečník rôznych dobových podôb literárnosti. Napokon postupuje ešte o krok ďalej: na pozadí podrobného pohľadu na Kobrovu knižnicu a jej „širšie literárne súvislosti“ prináša pohľad na literárny život, vydavateľskú prax, knižný trh, premeny sociálnej stratifikácie čitateľstva a čitateľské návyky nad rámec českých krajín od štyridsiatych do šesťdesiatych rokov 19. storočia, teda približne v období, ktoré neskôr česká historiografia neopodstatnene (ako autorka na viacerých miestach ukazuje) reflektovala ako literárne neproduktívne, stagnujúce.

Jeden z faktorov úspechu Albumu v konkurenčnom prostredí podobne formátovaných nemeckých i českých projektov vidí Z. Urváľková v zameraní na širšie čitateľské vrstvy. Ich

preferenciám prispôobil I. L. Kober výber autorov aj diel a až po tom, čo si Album na knižnom trhu vybudoval stabilnejšiu pozíciu, začal ponúkať prózu pre náročnejšieho čitateľa (ono „tajomstvo úspechu“). Takto I. L. Kober svojho pôvodne menej náročného recipienta „privykal“ k lektúre hodnotnejších titulov. Prirovnávať Kobera k Pavlovi Dobšinskému je viac ako neadekvátne, v tomto kontexte chcem však pripomenúť, že najznámejší slovenský rozprávkár sledoval pri vydávaní rozprávok podobnú stratégiu: vedomý si toho, že Slováci začnú čítať a kupovať slovenské knihy až po tom, čo sa naučia čítať knihy napísané po slovensky, prezentoval svoje vydania ako „mlieko, ktoré našim Slovákom šmakať bude a pri ktorom si čítanie vôbec obľúbia a i naďalej k slovenským knihám privyknú“ (z listu Jánovi Drahotínovi Makovickému, 30. mája 1858, citované podľa Melicherčík, Andrej: *Pavol Dobšinský. Portrét života a diela*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1959, strana 83).

Ťažisko v nemeckej produkcii a populárny ráz knižnice boli pravdepodobne dôvodom, prečo jej literárnovedná bohemistika doteraz nevenovala väčšiu pozornosť, respektíve (čo je zásadnejšie) prečo knižnicu a jej vydavateľa reflektovala a hodnotila v kontextoch, ktoré pri

súčasnom stave bádania neobstoja. Minimálne sa to týka dvoch veľkých, pre výskumný objekt nosných tém – postavenia literatúry „malého“ národa v kontexte etablovaných literatúr, najmä nemeckej, a postavenia žánrov populárnej literatúry. Z. Urváľková ukazuje, ako zaťaženosť tradičnými predstavami o literatúre „malého“ národa, jej podobách a funkciách, literatúry usilujúcej sa obhájiť si právo na vlastnú existenciu, určovala podobu literárnohistorického výkladu, ktorý sa vopred zriekol toho, aby o nemecky písanej produkcii uvažoval ako o prirodzenej súčasťi českej kultúry, a ako ju označil za niečo „cudzie“ a postavil do protikladu voči kultúre písanej po česky. Rovnako optika „staršieho“ výkladu diskriminovala recepciu populárnej literatúry, zvlášť konvenčnej a triviálnej, pretože ju pomeriavala estetickými kritériami uplatňovanými na kánone českej literatúry 19. storočia, ktorými tento typ produkcie nie je adekvátne funkčne „preverovať“. Už keby sme celé spektrum pridružených a súvisiacich partiálnych problémov a tém, ktoré Z. Urváľková reflektuje vo svojej knihe, zredukovali len na tieto dve oblasti, bolo by jej čítanie pre slovakistu zaoberajúceho sa literatúrou 19. storočia zaujímavé, užitočné a podnetné.

Mgr. Jana Piroščáková, PhD.

Ústav slovenskej literatúry SAV, v. v. i.

Dúbravská cesta 9

841 04 Bratislava

Slovenská republika

E-mail: pacalovakorekt@gmail.com